

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 71 (2022), 201-217.

Geliş/Received: 17.08.2022

Kabul/Accepted: 01.09.2022

DOI: 10.46955/ankuayd.1163354

(Araştırma Makalesi/Research Article)

LOZAN KONFERANSI KARİKATÜRİSTLERİNDEN EMERY KELEN İLE ALOİS DERSO VE TÜRK DELEGELERİN KARİKATÜRLERİ

EMERY KELEN AND ALOIS DERSO ARE THE CARTOONISTS OF THE LAUSANNE CONFERENCE AND THE CARTOONS OF TURKISH DELEGATES

YÜKSEL ÖZGEN*

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamasının ardından işgaller başlamıştır. İşgallere karşı Türk milletinin yürüttüğü ulusal kurtuluş mücadelesi İsviçre'nin Lozan kentinde toplanan uluslararası bir konferansta 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile resmen sona ermiştir. Lozan Konferansında yaşanan süreç ve ardından imzalanan antlaşma yerli ve yabancı yazarlar tarafından yazılmış çok sayıda esere konu olmuştur. Makalemizde Türk tarihinde ayrı bir yeri olan Lozan Konferansı'nın başka bir yönü ele alınmıştır. Kamera kullanımının yasak olduğu konferans sürecinde ressamların ve karikatüristlerin yaptıkları çizimler önemli bir kaynaktır. Lozan Barış Konferansına katılan karikatüristler arasında Emery Kelen ile Alois Derso da bulunmaktadır. Makalemizde bu iki karikatüristin kısa biyografileri ve bunların Türk delegasyonu ile ilgili bazı çizimleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alois Derso, Emery Kelen, Karikatür, Lozan.

ABSTRACT

After the Ottoman Empire, defeated in the First World War, signed the Armistice of Mudros, the occupations began. The national liberation struggle of the Turkish nation against the occupations officially ended with the Lausanne Peace Treaty signed on July 24, 1923, at an international conference in Lausanne, Switzerland. The process experienced in the Lausanne Conference and the agreement signed afterward has been the subject of many works written by local and international authors. This article discusses another aspect of the Lausanne Conference, which has a special place in Turkish history. The only visual recordings during the conference process, where cameras were prohibited, were the drawings made by painters and cartoonists. Among the cartoonists attending the Lausanne Peace Conference are Emery Kelen and Alois Derso. The article examined the short biographies of these two cartoonists and some of their drawings about the Turkish delegation.

Keywords: Alois Derso, Cartoon, Emery Kelen, Lausanne.

* Doç. Dr., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, yozgen19@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3298-5804.

Extended Abstract

After the Ottoman Empire, defeated in the First World War, signed the Armistice of Mudros, the occupations began. The national liberation struggle of the Turkish nation against the occupations officially ended with the Lausanne Peace Treaty signed on July 24, 1923, at an international conference in Lausanne, Switzerland. The process experienced in the Lausanne Conference and the agreement signed afterward has been the subject of many works written by local and international authors. This article discusses another aspect of the Lausanne Conference, which has a special place in Turkish history. The only visual recordings during the conference process, where cameras were prohibited, were the drawings made by painters and cartoonists. Among the cartoonists attending the Lausanne Peace Conference are Emery Kelen and Alois Derso. These two cartoonists of Hungarian origin have worked for many magazines and institutions throughout their careers. A caricature book consisting of 350 drawings called "Le gardiens de la Paix" published by the couple, who met in Geneva, was influential in the recognition by different segments. This book would also enable them to take part in the conference in Lausanne, where representatives of many different countries will take part. Kelen and Derso, who follow each session during the Lausanne negotiations and also have informal meetings, would begin a new study here as well. This work named "Guignol à Lausanne: Karagöz" consists of 25 different drawings. In this study, short biographies of these two cartoonists and some of their drawings related to the Turkish delegation were examined.

The Treaty of Lausanne, which has a significant place in Turkish History, is always essential. The efforts of the Turkish diplomats who took part in this treaty, which is the founding document of the new Turkish State, were appreciated by almost everyone. Undoubtedly, this treaty is essential not only for Turks but also for different nations. At this point, we can count the British, and the Greeks who took shelter behind them. The Turkish delegation, which followed a successful policy against the British and Greek delegations, made an intense effort to implement their demands under the leadership of İsmet İnönü, and they succeeded in this.

As it is known, there are pretty extensive studies on the Treaty of Lausanne in Turkish historiography. In addition, İsmet İnönü and Rıza Nur, who were in the delegation in Lausanne, gave considerable information in their memoirs. Of course, we know that in addition to the existing literature, there is an extensive number study by foreign delegations and the contemporary press. As it can be seen in this study, the abundance of visual material is remarkable in addition to the existing works. Photographs taken during the Lausanne negotiations are in the libraries and archives of different countries today. In addition to the photographs, Kelen and Derso's caricatures of the Lausanne negotiations, which are almost the only ones in this field, stand out as important visual material.

We should underline the fact expressed by Thomas Milton about cartoons: "Cartoons are a tool for expressing things that words cannot express." From this point of view, two successful cartoonists' caricatures of the events in Lausanne should not be considered mere drawings. Undoubtedly, these drawings are also historical documents. However, careful use of these drawings is essential. While these drawings express a reality, it is helpful to remember that this reality is mostly embellished around the world of imagination and reflects a Turkish image formed from the past in the Western mind in particular. It is known that since the 19th century, the Western world has made an effort to show the Ottoman Empire, which it sees as a "sick man", negatively in all respects. At this point, cartoons were also used as a tool. Here, however, it is necessary to place the works of Kelen and Derso separately. Because the drawings of both cartoonists oscillate between fantasy and reality, so to speak, the irony in the drawings is always in the foreground.

In the study, we have explained the interpretation work of Kelen and Derso, which we leave to the reader or to the audience as visual material, around the Treaty of Lausanne. Finally, it is useful to give information about where the drawings are. According to Rıza Nur, who was in the Turkish delegation, the cartoons were given to him as a gift, and he put them in his library. However, as a result of our research, there is no such study in Rıza Nur's library, which is located in Sinop, and there is no information about their whereabouts. The cartoons in our study are in the library of the Turkish Historical Institution today and are probably one of the two known copies. However, more importantly, the sketches that would be drafted for the drawings of Kelen and Derso are also included in the inventory of the Turkish Historical Institution Library as a single copy known in the world, which is extremely valuable.

We believe that the study, which we have completed around drawings and sketches, and particularly those who drew them, will be beneficial to researchers.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasının ardından başlayan işgaller döneminde Türk milleti Mustafa Kemal Paşa liderliğinde ulusal bir direniş mücadelesi başlatmıştır. İngiltere, Fransa, İtalya'nın yanı sıra Ermeni ve Rum çeteleri gibi düşmanlara karşı yaklaşık 4 yıl savaşmak zorunda kalan Türk birlikleri, önce Doğu cephesinde Ermenilere ardından Güney cephesinde Fransızlar ve Ermenilere karşı kesin başarı sağlamıştır. Batı cephesinde ise Yunanlıların Sakarya Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ile taarruz gücü yok edilmiş ve 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz ile Batı Anadolu'dan çıkarılmaya başlanmıştır. 9 Eylül 1922'de İzmir'e ulaşan ve Anadolu'daki Yunan kuvvetlerini temizleyen Türk ordusu Çanakkale Boğazı ve İstanbul'a doğru harekete geçmiştir. Bu durumdan tedirgin olan İngiltere, Fransa ve İtalya verdikleri bir nota ile TBMM Hükümeti'ni bir barış konferansında sorunları çözmeye davet ettiler. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Kurtuluş Savaşının askeri bölümü başarıyla tamamlanmıştır. Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan Doğu Trakya diplomasi yoluyla yeni Türkiye devletinin sınırları içine katılmıştır.¹ Mudanya Mütarekesi ile TBMM Hükümeti aynı zamanda sorunların barış yoluyla çözülmesinden yana olduğunu da göstermiştir. Müttefik devletler İngiltere, Fransa ve İtalya 27 Ekim 1922'de İstanbul ve Ankara hükümetlerine barış görüşmelerinin İsviçre'nin Lozan kentinde başlayacağını bildirdiler.

20 Kasım 1922 tarihinde Man Benon gazinosunda düzenlenen törenle başlayan ve 4 Şubat 1923'te kesilen görüşmeler 23 Nisan 1923 tarihinde yeniden başlamış ve 24 Temmuz 1923'te sona ermiştir. Lozan'da Türkiye'yi Baş delege olarak Dışişleri Bakanı İsmet (İnönü) Paşa, İkinci delege Rıza Nur, delege Hasan Saka Bey'den oluşan delegasyon temsil edecektir. Ayrıca delegasyona yardım edecek çok geniş bir danışmanlar gurubu oluşturulmuştur. Barış görüşmelerine müttefikler adına hareket eden İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon başkanlığında geniş bir delegasyonla katılmıştır.

Türkiye ile birlikte sekiz ülkenin görüşmeci olarak katıldığı Lozan müzakerelerine Amerika Birleşik Devletleri ise gözlemci statüsünde yer almıştır.² Türk delegelerin müzakereler sırasında en çok İngiltere delegesi *Lord Curzon* ve onun arkasına sığınarak politika yürütmeye çalışan Yunanistan temsilcisi *Elefteros Venizelos* ile uzun ve bir o kadar yorucu tartışmalara girdiğini söyleyebiliriz. Hatta bazı tartışmalarda İsmet İnönü, bu devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu "*hasta adam*" üniformasına soktuklarını ve bunu bir istismar konusu yapmaya çalıştıklarını söylemiştir.³ Özellikle İngiltere'nin sıklıkla eski dönemlere atıfta bulunduğunu ve devamlı surette Mondros'tan söz etmeye çalıştıklarını dile getiren İsmet İnönü kendisinin ise şu cevabı verdiğini söyleyecektir: "*Ben buraya Mondros'tan değil, Mudanya'dan geldim!*"⁴

Lozan Antlaşmasını Türk Milleti'nin bağımsızlık arayışının önemli bir safhası olarak yorumlayabiliriz. Antlaşmada baş delege olarak Türkiye'yi temsil eden Dışişleri Bakanı İsmet (İnönü) Paşa daha konferansın açılışında buna vurgu yapacak ve şu cümleleri dile getirecektir: " Barışın nimetlerinden her zaman yoksun kalan Türk ulusu, o tarihten bu yana, hak ve adalet elde etmek için ara vermeden yaptığı barış girişimlerinin yetersizliğini ve hiçbir şeye yaramadığını görerek ve artık hiçbir kurtuluş umudu kalmadığını anlayarak, varlığını korumayı ve maddi ve manevi kendi kaynaklarıyla bağımsızlığını kazanmayı başarmıştır. Türk ulusu, bu yolda, pek çok acılara katlanmış, sayısız fedakârlıklara rıza göstermiştir."⁵

İsmet İnönü'nün hatıralarında belirttiği gibi; Lozan Antlaşması yeni bir Türk devletinin kurulmasında temel unsur olan siyasi bir vesika olmuştur. Bu milli devlet, tam manasıyla medeni ve bağımsız bir devletin bütün haklarına sahip olmuştur. Lozan Antlaşması bunları tespit eder ve kabul ettirir.⁶ Lozan antlaşması, bağımsız yeni bir Türk devleti kurulduğunun, başta I. Dünya Savaşı'nın galipleri olmak üzere bütün dünya devletlerince kabul edildiğini gösteren uluslararası bir belgedir.⁷

¹ İhsan Güneş, "Mudanya Mütarekesi", www.ataturkansiklopedisi.gov.tr Erişim: 18.08.2022.

² Şerafettin Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, 215; Atilla Çetin, "İnönü, Mustafa İsmet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 22, İstanbul, 2000, 317.

³ İsmet İnönü, "İstiklâl Savaşı ve Lozan", *Belleten*, Yıl: 1974, Cilt: XXXVIII, Sayı: 149, 8.

⁴ Turan, *İsmet İnönü*, 57.

⁵ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, Seha L. Meray, (çev.), Takım: I, cilt: I, Kitap: I, Ankara, 1969, 4; Ayrıca bkz. Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1943, 64.

⁶ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Cilt: II, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, 158

⁷ Şerafettin Turan, "Lozan Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, 217.

1- Lozan Müzakerelerinde İki Karikatürist: *Emery Kelen ve Alois Derso*

Emery Kelen ve Alois Derso, 1920-1940 yılları arasında siyasi karikatürleri ve çizimleriyle ünlü iki Macaristan Yahudisi sanatçılardır.⁸ Alois Derso, gerçek adıyla Alajos Dezsö, 1888 yılında Macaristan'ın Baja kentinde dünyaya gelmiştir.⁹ Erken yaşlarında sanata yönelen Derso, 1908-1909 yıllarında Budapeşte'de sanat akademisine devam etmiş ardından Paris'e giderek burada uzun bir süre farklı sanat ortamlarında eğitim almıştır.¹⁰ Sanatsal eğitimini Paris'te tamamladıktan sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Macar ordusunda görev almıştır. Bu süreçte yurtdışına karikatürler göndermiştir.¹¹ I. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte kendine "huzurlu" bir mekân arayan Derso, en nihayetinde İsviçre'nin Lozan kentinde bu arayışın sonucuna ulaşmıştır.¹² Cenova Konferansıyla ilgili çizimlerini yayımlayan Fransız Le Matin gazetesi, sanatçının adını Dezsö yerine Derso olarak yazınca, sanatçı da bu yeni adını benimsemiş ve bu isimle ünlenmiştir.¹³

Emery Kelen'in ise asıl adı Imre Klein'dir ve 22 Aralık 1896 tarihinde Macaristan'ın Győr kentinde doğmuştur.¹⁴ Erken yaşta Viyana sanat okuluna devam etmiş ancak I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile eğitimini bırakmak zorunda kalmıştır. Savaşın o sıkıntılı ve zorlu süreçlerine bizzat şahit olan Kelen bundan dolayı yaşamının geri kalanında savaş karşıtı bir kişiliğe dönüşmüş ve daha sonra kaleme alacağı *Peace In Their Time* adlı çalışmasında bunlardan ayrıntıları ile bahsetmiştir.¹⁵ Birinci Dünya Savaşı'nda geçirdiği üç buçuk yıl onu "*şiddetli pasifist*"¹⁶ yapmıştır. İlk çizimleri savaş sırasında 1917'de Szamár (Eşek) gazetesinde yayınlanmıştır. Ancak Macaristan, Savaşı'nın bitiminde bile sanatçının arzu ettiği barış ortamına bir türlü kavuşamamıştır. Ülkedeki baskıcı Macar Komünist rejiminin başlattığı "*Kızıl Terör*" ile birlikte, antisemitik istismlarların yoğun olarak uygulandığı "*Beyaz Terör*" dönemi genç sanatçıyı iyice yıldırılmış¹⁷ ve önce Paris'e sonrasında da 1919 yılının Aralık ayında Münih'e taşınmıştır. Münih'te *Fussball* için spor karikatürleri yapmış ve burada ünlü ressam *Hans Hofmann*'ın (1880-1966) kurmuş olduğu sanat okuluna katılmıştır.¹⁸ Bir yandan sanatsal eğitimini sürdürürken diğer yandan Kelen takma adıyla çeşitli dergilerde çizimlerini yayımlamıştır. 1922'de ise hayat pahalılığının çok yüksek olduğu ve hiper enflasyonun yaşandığı Almanya'dan ayrılarak yoğun diplomatik faaliyetlerin gerçekleştiği Milletler Cemiyeti'nin merkezinin bulunduğu İsviçre'ye gitmiştir.¹⁹ İsviçre'de yavaş yavaş tarih ve politika alanına ilgi duymaya başlamış ve çizimleri noktasında bu yönde eserler vermiştir. 1922 yılı onun hayatında oldukça önemlidir; çünkü yaşamının geri kalanında beraber çalışacağı kendi vatanından birisi olan Alois Derso ile karşılaşacaktır.²⁰ İsviçre'de bulunduğu sırada 22 Aralık 1922 tarihinde Imre Klein olan adını, daha Anglosakson bir çağrışım yapan Emery Kelen olarak değiştirmiştir.²¹

1922 yılı her ikisinin de hayatında dönüm noktası olmuştur. Çünkü yaşamlarının geri kalanında beraber çalışacak olan Emery Kelen ve Alois Derso, Cenevre'de tanışmışlardır.²² Cenevre'deki Milletler Cemiyeti müzakereleri sırasında kamera kullanımına izin verilmediğinden, basın kuruluşları ressamalara ve karikatüristlere ihtiyacı duymuşlardır.²³ Sanatsal yakınlığa ek olarak, kökenleri ve dilleri de ortak olan ikili, aynı zamanda dünya sorunları hakkında da aynı anlayışa sahip olduklarını keşfetmişlerdir. Bunun üzerine karikatürlerini "*Derso ve Kelen*" imzası

⁸ Jane Cowan, "Essential Readings-ErkkoLecture", November 2018, <https://allegralaboratory.net/essential-readings-erkkolecture/> Erişim: 25.07.2022; "Lozan Karikatürleri", <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-karikaturleri>.

⁹ Jean Marie Bertin, "Les Duettistes Du Concert Des Nations", *France Cartoons*, Septembre-Octobre-Novembre 2019, n.11; Jean-Marie Bertin, "Derso ile Kelen, Unutulmaz Kelle Avcıları", *Şalom*, Sayı: 100, İstanbul, Mayıs 2020, 104.

¹⁰ Bertin, "Les Duettistes Du Concert Des Nations", *France Cartoons*, Septembre-Octobre-Novembre 2019, N.11, 1-3

¹¹ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", *Şalom*, S. 100, İstanbul, Mayıs 2020, 104.

¹² Bertin, "Les Duettistes Du Concert Des Nations", *France Cartoons*, Septembre-Octobre-Novembre 2019, N. 11. 1-3

¹³ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", *Şalom*, S. 100, İstanbul, Mayıs 2020, 104.

¹⁴ Emery Kelen, *Peace in Their Time, Men Who Led Us in and Out of War, 1914-1945*, New York, 1963, 101-107 ve 119; Pal Istvan, *Muhelymunkak, Egy Felesleges Tiszteletkőr a Hirszerzes Celszemelye: Kelen Imre Karikaturista*, 50, http://epa.oszk.hu/03000/03048/00005/pdf/EPA03048_leveltari_2017_1_047-063.pdf Erişim: 23.07.2022.

¹⁵ On altı başlık altında anlattığı biyografisinde Kelen, savaş ve barış hakkında, özellikle farklı karakterler özelinde ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bunun yanında kendi yaşamını şekillendiren olaylar ve kentler üzerine de izlenimlerini anlatmıştır. Bu noktada çalışmasında en fazla değindiği kişilerden birisinin de İsmet İnönü olduğunu söylemeliyiz. Kelen, *Peace in Their time*, 101-107 ve 119.

¹⁶ Pasifist şiddet karşıtı, barış yanlısı demektir.

¹⁷ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", *Şalom*, S. 100, İstanbul, Mayıs 2020, 105.

¹⁸ Bertin, "Les Duettistes Du Concert Des Nations", *France Cartoons*, Septembre-Octobre-Novembre 2019, N. 11. 1-3.

¹⁹ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", *Şalom*, S. 100, İstanbul, Mayıs 2020, 105.

²⁰ Bertin, "Les Duettistes Du Concert Des Nations", *France Cartoons*, Septembre-Octobre-Novembre 2019, N. 11, 1-3.

²¹ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", *Şalom*, S. 100, İstanbul, Mayıs 2020, 105.

²² Bertin, "Les Duettistes Du Concert Des Nations", *France Cartoons*, Septembre-Octobre-Novembre 2019, N. 11, 1-3.

²³ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", *Şalom*, S. 100, İstanbul, Mayıs 2020, 105; "Lozan Karikatürleri", <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-karikaturleri/>

altında, yenilikçi ve rafine bir tarzda yayınlamaya başlamışlardır. Bu esnada Derso, Le Matin'de; Kelen ise Kahire'de yayınlanan bir gazete olan Al-Kaskhu'da çalışmaktadır.²⁴

Emery Kelen ve Alois Derso'nun bir kent özelinde başlayan tesadüfi karşılaşmaları hayatlarının geri kalanında bitmeyen bir dostluğa dönüşecek ve bu ikili yaklaşık otuz yıl, öncesinde Avrupa'da ve ardından Amerika'da bir arada çalışacaktır. Onların ikili olarak meşhur olmaları ve farklı kesimler tarafından daha tanınır bir hale gelmelerinde Cenevre'de 1923 yılında yayınladıkları 350 çizimden oluşan *Les Gardiens de la Paix*²⁵ çalışması oldukça etkili olmuştur. Çizdikleri portrelerin başarısı onların bir anda ifade yerindeyse aranan kişiler arasına girmelerine yol açmıştır. Bundan olsa gerek 1923 yılında Lozan'daki barış görüşmelerinde kendilerine yer bulmuşlar ve burada da 25 farklı çizim yaparak konferans sürecinde yaşananları "*Guignol à Lausanne: Karagöz*" başlığı altında *muhayyel ve hakikat* arasında anlatmaya çalışmışlardır. Ardından Milletler Cemiyeti'nin farklı konular etrafında düzenledikleri oturumları takip edip yine insanları, ancak onların özellikle simalarını merkeze alan çizimler yapmışlardır. Kendilerinin ifadeleriyle onlar; "*çeşitli kafaları toplayıp biriktiren kelle avcılarıdır*".²⁶ Derso ve Kelen adı Avrupa'nın ve Milletler Cemiyetinin önemli siyasi ve diplomasi olayları temalı mizahi karikatürleriyle duyulmuştur.

Derso ve Kelen, ilk uluslararası konferansları olan Lozan Barış Konferansı sonrasında "*Guignol Lozan'da*" başlıklı bir albüm yayınlamışlardır. Tamamı çizerler tarafından imzalanarak 300 nüsha olarak basılan bu dosya şeklindeki albümde 25 adet renkli levha yer almaktadır. Kitabın tıpkıbasımı, 1993 yılında İnönü Vakfı tarafından, bu kez Türkçe olarak ve "*Karikatürcü Gözüyle Lozan Müzakeresi Albümü*" başlığı altında toplam 600 adet olarak Türkiye'de de yayınlanmıştır.²⁷

Milletler Cemiyeti'nin bütün oturumlarını takip eden Derso ile Kelen, 1923 yılında "*Les Gardiens de la Paix*" (Barışın Bekçileri) adı altındaki 350 karikatürlük Milletler Cemiyeti albümünü Cenevre'de yayınlamışlardır. Albümdeki portreler o denli başarılıdır ki, hem konu mankenleri olan diplomatlar hem de uluslararası basın kuruluşları bu çizimlere büyük rağbet göstermişlerdir. 1924'te Paris'te düzenlenen ve Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedeni Almanya'nın ödeyeceği savaş zararlarının miktarını belirleyecek olan komitenin çalışmalarına katılmışlardır. Astoria Otelindeki toplantıların ertesinde 18 büyük özgün baskı içeren "*Dawes Planı*" başlıklı bir dosya hazırlamışlardır. 1929 yılında, Almanya'nın ödeyeceği tazminatı yeniden tartışmak üzere, Paris'te inşası yeni bitmiş olan George V Otelinde yapılan uluslararası toplantıya katılan Derso, bu toplantıdaki bütün tartışmaları izlemiştir. Müzakereler sona erdiğinde, komitenin başkanı olan Owen Young'ın eşi, Derso'ya, izlenimlerini albüm haline dönüştürmesi için 4.000 dolar teklif etmiştir. Teklifi kabul eden Derso, çizimlerini İngilizce notlarıyla birlikte bir araya getirerek "*My 1929 Report*" (1929 Raporum) başlıklı 18 litografi içeren eşsiz bir albüm oluşturmuştur. 26 Eylül 1931'de Fransızların ünlü mizah dergisi "*Le Rire*", Derso ve Kelen'in gözünden Milletler Cemiyeti konulu özel bir sayı çıkartmıştır. İkili bu özel sayıda "*Cenevre Ahdi*" başlığı altında "*Eski Ahit*"teki bazı öykülere gönderide bulunan 14 büyük boy sayfa hazırlamışlardır. Çeşitli metinlerin eşliğindeki çizimler "*Yaratılış*" bölümüyle başlar. Ardından "*Nuh'un Gemisi*", "*Hazreti İbrahim'in Kurbanı*", "*Hazreti Yakup'un Merdiveni*", "*On Emir*" gibi bölümlerle sürer. Son sayfada halkına "*Vaad Edilmiş Topraklar*"ı gösteren Hazreti Musa rolünde, dönemin ünlü politikacısı ve Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand'ı görürüz. Vaad edilen topraklar ise, yıllar sonra Avrupa Birliği olarak anılacak olan yerlerdir.²⁸

Derso ile Kelen'in ünü arttıkça karikatürleri artık yalnız mizah dergilerinde değil, İsviçre, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin önemli ve ciddi yayın organlarında da sıkça yer almaya başlamıştır. Öte yandan birlikte çalışmalarına karşın Derso ile Kelen'in yaşam ve çalışma biçimleri neredeyse birbirlerine tamamen zıttır. Bir İngiliz kadınla evli olan Kelen'in düzenli bir ev hayatı vardır. İşindeyse disiplinli ve organize. Portre çizerken karşısındakinin en uygun pozisyonu almasını bekler, hazırlıklarını önceden ona göre yapar. Buna karşın Derso ise bekârdır. Plansız ve gamsızdır. Gece yaşamını sever ve genellikle öğleden sonraları uykudan uyanır. Bir gece kuşu gibi kurbanlarının çevresinde dolanır, hüzünlü gözleriyle onları izler, yüzlerini ezberler ve çoğu kez Milletler Cemiyeti Sarayına bitişik bir barın sessiz köşelerinden birinde, hafızasına kaydettiği bu profilleri bulduğu bir kâğıt parçasına ya da bir

²⁴ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", 105.

²⁵ Derso et Kelen, *Les Gardiens de la Paix*, Genève, 1923.

²⁶ Bertin, "Les Duettistes Du Concert Des Nations", *France Cartoons*, Septembre-Octobre-Novembre 2019, N. 11.

²⁷ "Lozan Karikatürleri", <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-karikaturleri/>; Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", *Şalom*, Sayı: 100, İstanbul, Mayıs 2020, 106.

²⁸ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", 106-107.

peçeteye aktarır. Aynı kişinin bazen 100'den fazla eskizini yaptığı olur. Beğendiğini saklar, beğenmediklerini buruşturup atar. Kariyerleriyle ilgili bir röportajda, “Kurbanlarımızla çok iyi anlaşıyoruz” demişlerdir.²⁹

Kelen ile birlikte çalışmalarını ve yöntemleri hakkında Derso şu açıklamaları yapmıştır:

“Arkadaşlığımızdan gurur duyuyoruz. Tamamıyla uluslararası bir platformda, ulusal bencilliğin öne çıktığı, çatışmalı bir ortamda çalışıyoruz ve yapıtlarımızı tüm taraflara kabul ettirmeyi başarıyoruz. Elbette tezimizi kabul ettirmek için kendi diplomamız var. Bu yüzden çizimlerimizde ele aldığımız konular ve kişiler hakkında bilgilendirilmekten kaçınıyoruz, gazetecilik çalışmalarımızı belgelere ve vicdanımızın dile getirdiği kendi gerçeklerimize dayandırıyoruz. ‘Kendi diplomamız’ konusuna açıklık getirmek için geçenlerde SSCB’den gelen bir gazeteciyle diyalogumuzu örnek gösterebiliriz. Adam eleştiri amacıyla bize, böylesine gelişmiş bir çizim ve gözlem yeteneğimiz varken nasıl oluyor da ‘gerçek’ mizahçı olmadığımızı sordu. Kendisine yanıtımız şu oldu: ‘Neden? Sakın, bizi kaba ve önyargılı Bolşevik karşıtı karikatürler yayınlamadığımız için eleştiriyor olmayasınız?’³⁰

1936’da uluslararası diplomat ve gazeteci camiasının buluştuğu ve gayri resmî tartışmalarını gerçekleştirdikleri ve “Milletler Cemiyeti Geyikhanesi” diye anılan Bavyera isimli barın duvarlarını süslemek amacıyla üç metre genişliğinde ve bir buçuk metre yüksekliğinde büyük bir duvar resmi siparişi almışlardır. İkili bu resim için Cenevrelilerin ünlü “*Tirmanma Festivali*” (Fête de l’Escalade) geleneğinden esinlenmişlerdir.³¹ Derso ile Kelen’in anakronik duvar freski, 17’nci asrın kostüm, miğfer ve zırhlarıyla Cenevre surlarına tırmanarak Milletler Cemiyeti’nin mikrofonlarını ele geçirmeye çalışan diplomatları karikatürize etmektedir. Freskin alt kısmında olan biteni heyecanla izleyen ve surlara tırmananları destekleyen devrin liderleri vardır. Hitler ve Stalin ise kayıtsızca zar oynamaktadır.³²

Derso ve Kelen 1937 yazında “*Au banquet des Nations*”³³ (Ulusların ziyafet sofrasında) adlı albümlerini yayınlamışlardır.³⁴ Albüm, on beş yıl boyunca Milletler Cemiyeti tarafından akredite edilmiş olan Gazeteciler Birliğinin düzenlediği bütün ziyafetlerin albümlerinde yer alan karikatürlerinin bir derlemesidir. Her albümdeki karikatürlere Fransızca ve İngilizce açıklayıcı notlar eşlik etmekte ve mizahi bir üslupla o ziyafeti tarihsel bağlamına yerleştirmektedir. Bu çalışma aynı zamanda Derso ile Kelen’in Avrupa’da yayınlamış oldukları son albümleridir. Yaşadıkları Cenevre’de dünyanın siyasi gündemini yakından takip ederek her fırsatta Hitler’i ve dönemin diğer diktatörlerini hicveden ikili, Avrupa’da yaklaşmakta olan yeni bir savaşın ve antisemitizmin kaçınılmaz yükselişinin tam olarak farkındadır. Avusturya’nın ve ardından da Çekoslovakya’nın Südet bölgesinin Almanya tarafından ilhakından sonra, Amerika’ya göç göç etmişler ve 13 Ekim 1938’de New York’a ulaşmışlardır.³⁵

Kelen ve Derso’nun siyasi illüstrasyonları,³⁶ United Press ajansı ile Esquire, Ken, New York Times Dergisi, New York Post, New York Herald Tribune, Fortune, Washington Post, Christian Science Monitor gibi ABD’nin önde gelen yayın organlarında yayınlanmaya başlamıştır.³⁷ Burada farklı gazete, dergi ve medya kuruluşlarında çalışan ikili Birleşmiş Milletler için de mesai harcayarak farklı yayınlara imza atmışlar ve yine farklı zamanlarda bireysel olarak eserler de vermişlerdir.³⁸ Alois Derso, İkinci Dünya Savaşı devam ederken, Macar savaş mültecileri için kurulan Amerikan Komitesi’nde görev yapmıştır.³⁹

²⁹ Bertin, “Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları”, 106-107.

³⁰ Bertin, “Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları”, 107.

³¹ Hala sürdürülen bu festival, Protestan Cenevre halkının 1602 yılında Savoy Katolik Dükalığı tarafından ele geçirilme teşebbüsüne karşı koyuşunu ve Savoy Dükünü yenilgiye uğratışlarını anmak için düzenlenmektedir. Leul Lakew, “La Fête de l’Escalade”, https://www.academia.edu/37546577/La_F%C3%A4te_de_l’Escalade. Erişim: 24.07.2022.

³² Bertin, “Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları”, 107-108.

³³ Derso and Kelen, *Au Banquet des Nations (The League at Lunch)*, Genève, 1937.

³⁴ Bertin, “Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları”, 108; Derso ve Kelen’in yaşam öyküleri hakkında bkz. Jean Marie Bertin, “Les Duettistes Du Concert Des Nations”; <https://www.nytimes.com/1964/12/23/archives/aloyisus-derso-cartoonist-dies-drew-diplomats-at-parleys-between.html> ve <https://libraries.mit.edu/150books/2011/03/18/1931/>

³⁵ Bertin, “Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları”, 108.

³⁶ Bir derginin, kitabın veya gazete de yer alan bir metinle ilgili, onu açıklayan, somutlaştıran resim.

³⁷ Jan Susina, “Keedle, the Great and All You’ve Ever Wanted to Know About Fascism”, *Children’s Literature Association Quarterly*, Volume 46, Number 1, Spring 2021 pp. 100-102; Jean-Marie Bertin, “Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları”, *Şalom*, S. 100, İstanbul, Mayıs 2020, 108.

³⁸ Jean Marie Bertin, “Les Duettistes Du Concert Des Nations”, <https://www.nytimes.com/1964/12/23/archives/aloyisus-derso-cartoonist-dies-drew-diplomats-at-parleys-between.html>; <https://libraries.mit.edu/150books/2011/03/18/1931/>.

³⁹ http://www.fdrlibrary.marist.edu/_resources/images/wrb/wrb0012.pdf.

Resim 1. Arthur Sweetser, O.W.I. Aloysius Derso (ortada) ve Imre (Emery) Kelen (sağda), karikatüristler ve "United Nations Sketchbook" yazarlarından 25 Mayıs'ta Almanya'ya karşı kazanılan zaferi kutlamak için St. Francis Oteli'nde.

Derso ile Kelen, İkinci Dünya Savaşı sona ererken, dikkatlerini Birleşmiş Milletler teşkilatının kuruluşuna odakladılar⁴⁰ ve 1945 yılının Haziran ayında, San Francisco'da düzenlenen ve 50 ülkenin Birleşmiş Milletler Antlaşmasını imzaladığı konferansın bütün organizasyonu, katılımcılarını, yapılmış olan çalışmaları ve gelişmeleri takip etmişlerdir. Sonrasında, BM'nin sponsorluğunda, "*Birleşmiş Milletler Eskiz Defteri*" adında 96 sayfalık kalın ciltli ve bol renkli albüm ikilinin son ortak yayını olmuştur.⁴¹ Kısa bir süre sonra, Derso ve Kellen profesyonel işbirliklerini sona erdirmişler ve Kelen BM'nin Kamu Bilgilendirme Ofisi için bir televizyon yönetmeni ve yapımcısı olarak çalışmaya başlamıştır, Derso ise William Buckley'in National Review dergisine portreler çizmiştir.⁴²

Alois Derso yaşamını yarı emekli olarak, 22 Aralık 1964 sabahı New York'taki Albert Hotel'deki odasında ölü olarak bulununcaya dek sürdürmüştür. Kelen, 1948'den 1957'ye kadar Birleşmiş Milletler Bilgi Bürosu'na danışmanlık yaptıktan sonra, BM'nin görsel yayınlar biriminde yönetmen ve yapımcı olarak görev almıştır. Pek çok eser yazmıştır. 1963 yılında, yayıncı Alfred Knopf ile "*Peace in Their Time; Men Who Led Us in and Out of War, 1914-1945*" isimli bir anı kitabı, 1966'da ise, eski BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'in biyografisini ve 1972 yılında "*Stamps Tell the Story of Space Travel*" adlı eseri yayımlamıştır.⁴³ Biyografi, anı kitapları ve siyasi çalışmalar dışında 1945 yılında "*Dr. Owl*" ve 1973 yılında "*Mr. Nonsense: A Life of Edward Lear*" adlı iki çocuk kitabı

⁴⁰ "Alois Derso & Emery Kelen", http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_7890423_000/pages/ldpd_7890423_000_00000057.html

⁴¹ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", 108 ; "Lozan Karikatürleri", <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-karikaturleri/>.

⁴² "Alois Derso & Emery Kelen", http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_7890423_000/pages/ldpd_7890423_000_00000057.html.

⁴³ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", 108 ; "Lozan Karikatürleri", <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-karikaturleri/>.

yayımlamıştır.⁴⁴ Yoğun ve oldukça hareketli bir hayatın ardından Emery Kelen, 9 Ekim 1978'de Avusturya'nın Viyana kentinde ölmüştür.⁴⁵

Resim 2. Soldan sağa Emery Kelen, Charles Malik (BM Lübnan Temsilcisi) ve Alois Derso.

Kaynak: <https://www.unmultimedia.org/s/photo/detail/140/0140506.html>

2-Lozan'da Kukla: Karagöz⁴⁶

1923 yılında Lozan'da farklı milletlerden çok sayıda delegenin bir araya gelmesi ile başlayan Lozan müzakereleri, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, basının büyük ilgisini çekmiştir. Bu noktada iki isim Kelen ve Derso'da⁴⁷ medyanın yoğun ilgisi altında devam eden Lozan müzakerelerine katılmış⁴⁸ ve meslekleri gereği birçok delegenin portresini karikatürize ederek yayınlamışlardır. Bunlar arasında İsmet İnönü'nün ve Rıza Nur'un Yunanistan ve İngiltere delegeleri ile olan müzakereleri ve mücadeleleri her iki yazar tarafından *Guignol à Lausanne: Karagöz* başlığı altında 25 farklı çizim özelinde yayınlanmıştır. Hiç şüphe yok ki bu çizimler geçmişi Rönesans dönemine kadar giden ve politik yönü ağır basan karikatürlerdir. Bu politik karikatürler tam da Kelen ve Derso'nun yaşamı ile örtüşen bir dönemde yani I. Dünya Savaşı yıllarında önemli bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmışlardır.⁴⁹ Elbette Lozan ile birlikte en azından Türk tarafı için savaşta cephe kapanmıştı ve galip bir devletin delegeleri İsmet Paşa ve Rıza Nur hakları olanı almak için mücadele etmeye başlamışlardı. Ancak ne olursa olsun yapılan çizimlerin politikayı karikatürize ederek var olan "*politik atmosferi yükseltmek ve farklılıkları artırmak yönü*" ise hiç bitmemiştir.⁵⁰

Lozan görüşmeleri sırasında Kelen ve Derso özelinde yapılan çizimler geçmişte olduğu gibi farklı anlamları içermektedir. En temelde karikatürün doğası gereği bu çizimler abartı, analogi ve en önemlisi ise ironi barındırmaktadır.⁵¹ Ancak Lozan görüşmeleri hakkında yapılacak araştırmalarda görüleceği üzere çizimlerin bir taraftan gerçeklik yönü de ağır basmaktadır. Kısacası görüşmelerdeki gidişatın ve tartışmaların karikatürlere yansıtıldığını söylemek mümkündür. Bundan olsa gerek Rıza Nur anılarında Yunanistan delegesi ile olan sıkı

⁴⁴ Jan Susina, "Keedle, the Great and All You've Ever Wanted to Know About Fascism", *Children's Literature Association Quarterly*, Volume 46, Number 1, Spring 2021, 100-102; "Lozan Karikatürleri", <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-karikaturleri/>.

⁴⁵ Bertin, "Derso ile Kelen, unutulmaz kelle avcıları", 108 ; "Lozan Karikatürleri", <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-karikaturleri/>.

⁴⁶ Karagöz'ün geleneksel Türk Tiyatrosunda siyasal taşlamanın sembollerinden olduğunu hatırlatmak isteriz. Bkz. Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu: Kukla, Karagöz, Ortaoyunu*, Ankara, 1969, 132-135

⁴⁷ Eberhard Demm, "Propaganda and Caricature in the First World War", *Journal of Contemporary History*, Sayı: 28, Yıl:1993, 163.

⁴⁸ "Lozan'a dünyanın her tarafından gazeteciler, politikacılar dökülmüş. Karınca yuvası gibi kaynıyordu". Bkz. Nur, *Lozan...*, 24.

⁴⁹ Demm, "Propaganda and Caricature in the First World War", 163.

⁵⁰ Thomas Milton Kemnitz, "The Cartoon as a Historical Source", *The Journal of Interdisciplinary History*, Yıl: 1973, Vol. 4, N. 1, 90.

⁵¹ Karikatürlerin nasıl yorumlanması gerektiği hakkında bkz. Colonial Williamsburg Foundation, *Using and Analyzing Political Cartoons*, Virginia, 2001.

müzakerelerin Derso tarafından “*boks yaparak tasvir*” edilmesinin altını çizmiştir.⁵² Bir bakıma Thomas Milton Kemnitz’in ifadesiyle bu noktada karikatür; “*kelimeler tarafından söylenemeyecek şeylerin ifade edilmesi için ideal bir araç*” olarak işlev görmüştür.⁵³

Kelimelerin yerini alan çizimler bir taraftan imajın yansıtılması bakımından da önemli bir araçtır. Geçmişten itibaren Batı dünyasında oluşan Türk imajının karikatürize edilmesini çizimler özelinde daha net görebilmek mümkündür.⁵⁴ Ancak Derso ve Kelen’in Türk delegelerine yönelik çizimlerinde geçmişte Batı zihninde tasavvur edilen “*korkunç Türk*” ve “*hasta adam*” imajlarından ziyade ironinin ağırlıklı olarak yer aldığını söyleyebiliriz. Boks maçına çıkan Rıza Nur, Yunanlıların geleneksel kıyafetleri ile sirtaki oynayan İsmet İnönü ve Lozan görüşmelerinin bitiminde “*On Ferme/Kapatıyoruz*” alt başlığında bir filin üzerinde Türk delegelerinin resmedilmesi bunlara örnek gösterilebilir.

Resim 3. ON FERME/ KONFERANS SONU: KAPATIYORUZ

Bu çizimlerden en çok zihinlerde iz bırakanların başında Türk ve Yunan delegasyonu arasındaki diplomatik mücadeleyi boks maçına benzeten karikatür olmuştur. Lozan Konferansı'nın her aşaması, her oturumu karşılıklı güç gösterisine dönüşmüştü. Tıpkı bir boks maçı gibi. Bu karikatürün hikâyesini Dr. Rıza Nur anılarında şöyle anlatacağıdır:

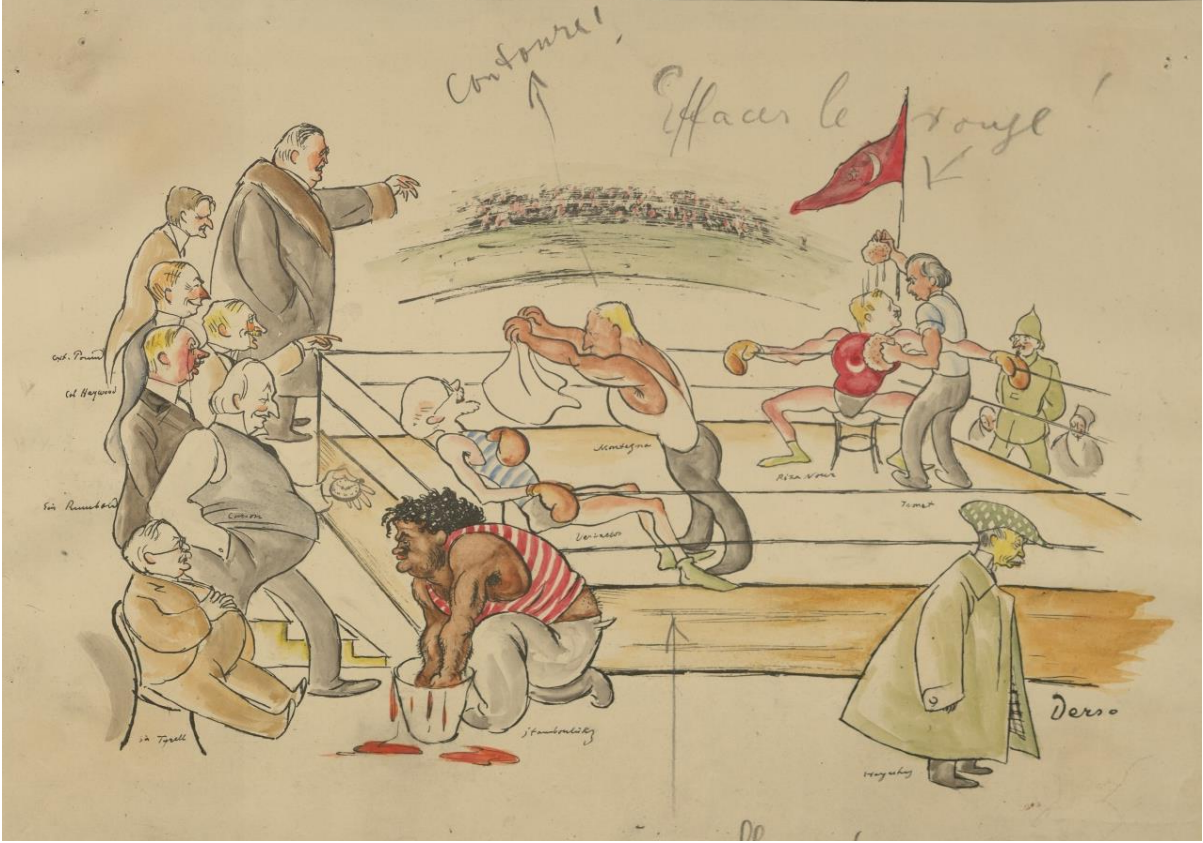
"Lozan'a birçok ressamlar gelmişti. Bir tanesi pek meşhurdur, karikatürcüdür. Adı Derso'dur. Bu adam, resmini yapacağı adama bir defa bir iki dakika bakıyor, sonra gidip karikatürünü yapıyor. Amma mükemmel yapıyor. Birçok resimler yaptı. Bir albüm vücuda getirdi. Bu ressam benim karikatürlerimde muvaffak olamamıştır. Sebebini sormuşlar, Yüzünde izam edilecek (abartılacak) bir fenalık yok demiş. Venizelos ile olan kavgamı, ikimizi boks yapıyor ve ben Venizelos'u yıkmışım şeklinde tasvir etmiştir. Bu albüm, Sinop'da kütüphanemdedir."⁵⁵

⁵² Nur, *Lozan...*, 87. Bu karikatürün nasıl meydana geldiğini ayrıntıları ile anlatan Rıza Nur devamında şunları söyler: "...Ve işte bunun üzerinedir ki ressam Derso derhal bir resim yapmış. Bunda Venizelos'la ben boks yapmışım. Ellerimizde eldivenler. Venizelos sırt üstü ipin üstüne yıkılmış. Ben köşede sandalyeye oturmuşum. İsmet (Paşa) bir havlu ile beni yelpazeliyor. Curzon'da elinde saate bakıyor. Bu bizim gazetelere de aksetmiş... Bütün millet bundan keyf duymuş... Artık benden bahsettikçe o Lozan'da Venizelos'u döğdü derlermiş." Bkz. Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları, 1922-1923*, Cilt: 1, Ankara: TTK Yayınları, 2019, 264.

⁵³ David Keane, "Cartoon Violence and Freedom of Expression", *Human Rights Quarterly*, Yıl: 2008, Vol. 30, N.4, 847.

⁵⁴ Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi genelinde ve Sultan II. Abdülhamid'in özelinde yapılan çizimleri örnek gösterebiliriz. Bkz. Necmettin Alkan, *Karikatürlerle Sultan II. Abdülhamid: Propaganda ve Gerçek Arasında Bir Padişah*, İstanbul, 2018.

⁵⁵ Nur, *Lozan...*, 56; Rıza Nur, Derso tarafından kendisine karikatür albümünden hediye edildiğini söyler ve bunun Sinop'ta kendi şahsi kütüphanesinde olduğundan bahseder. Bkz. Şimşir, *Lozan Telgrafları*, 495. Çalışmamızda kullanılan nüsha, Esad Fuad Tugay'ın 1967 yılında Türk Tarih Kurumu'na bağışladığı koleksiyon arasında yer almaktadır.

Resim 4. İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur Bey'i müsabakaya hazırlarken, Yunanistan temsilcisi Venizelos, İtalyan Montagna tarafından desteklenmektedir.

Dr. Rıza Nur hatıralarında bu konuya ikinci kez yer vermiş ve hem Türk ve Yunan delegasyonları arasında yaşananlar hem de karikatürün nasıl ortaya çıktığına dair daha ayrıntılı bilgiler vermiştir.

"Benim gözlerim dönmüştü. Bir telâş oldu. Baktım Venizelos'un başı bükülmüş. Masanın üstüne yıkılmış. Yüzüne baktım, benzi kül gibi olmuş. Herkes telâş edip ayağa kalktı. Öldü zannettik. Ben de korktum. Birkaç dakika sersem, alık alık durduk. Baktım, başını kaldırdı. Ferahlandım. Dedim ki: 'Böyle terbiyeye mugayir söz söyleyenle müzakerede bulunamayız.' Montagna da Venizelos'a elini uzatıp, 'Aldın mı? Sana kaç defa sus dedim' dedi. Celseyi kapattım, dedi. Müthiş bir sahne ve darbe oldu. Artık Venizelos bir daha ağzını açamadı. Sonraki celsede de gelmedi. Vaka dünya-ya aksetti. İtilâf Devletleri de bize bu sefer nota filan da ver-mediler. Çünkü ben işi yerinde ve zamanında yaptım. Onu onlarla kavgaya tutuşturduktan sonra sahneyi açtım. Bu bir coup de couteau oldu. Bunu dünya gazeteleri yazdı. Ve işte bunun üzerinedir ki ressam Derso derhal bir resim yapmış. Bunda Venizelos'la ben boks yapmışım. Ellerimizde eldivenler. Venizelos sırt üstü ipin üstüne yıkılmış. Ben köşede sandalyeye oturmuşum, İsmet bir havlu ile beni yelpazeliyor. Curzon da elindeki saate bakıyor. Bu bizim gazetelere de aksetmiş. Bütün millete yayılmış. Bu da halk (arasında) ben müzakerede Venizelos'un kafasına sandalye ile vurmuşum suretine dökülmüş. Bütün millet bundan keyif duymuş. Çünkü bizim millet mütarekeden beri olan bütün felâketlere sebep olarak Venizelos'u biliyordu. İyi bir intikam alındığına sevinmişler. Artık benden bahsettikçe o Lozan'da Venizelos'u dövdü derlermiş. Bu büyük acının intikamının alınması bana nasib olduğu için bahtiyarım."⁵⁶

⁵⁶ Nur, *Lozan...*, 157.

Sonuç

İsviçre'nin Lozan kentinde yapılan ve 20 Kasım 1922–24 Temmuz 1923 tarihleri arasında devam eden konferansın tüm süreçlerini yakından takip eden Kelen ve Derso, tanıklık ettikleri bu tarihi sürece dair gördüklerini, duyduklarını, yaşadıklarını ve işittiklerini yaptıkları çizimlere aktarmışlardır. Daha sonra yükselen ırkçılık nedeniyle Amerika'ya göç etmek zorunda kalan ikili, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletlerin kuruluş sürecine de tanıklık etmişlerdir. Siyasi içerikli karikatürlerin yanı sıra anı, biyografi ve çocuk kitapları gibi pek çok farklı karakterde eserlerde ortaya koymuşlardır.

Emery Kelen ve Alois Derso, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı gibi tüm dünyayı derinden etkileyen ve dönüştüren iki büyük olayı yakından görmüşlerdir. Savaşa tanıklık etmiş, savaşın acılarını, ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik problemleri yaşamış, pek çok önemli diplomatik müzakereyi izlemiş, yükselen ırkçılık nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmış ancak güçlü kalemleri sayesinde gittikleri her yerde saygı ve itibar görmüşlerdir. Şahit oldukları bu önemli olayları bir sanatçı duyarlılığı ve farklı bir gözle resmederek tarihe önemli bir miras bırakmışlardır. Lozan Barış Konferansına dair çizimleri, Türk milleti için tarihi bir önem taşıyan bu sürecin daha iyi anlaşılması ve öneminin kavranması adına büyük önem taşımaktadır. Kelen ve Derso karikatürleriyle okuyucuya tarihi bir olaya farklı bir pencereden bakma belki çok ciddi bir müzakereyi tebessüm ederek öğrenme imkânı sunmaktadır.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Telif Eserler

- Alkan, Necmettin. *Karikatürlerle Sultan II. Abdülhamid: Propaganda ve Gerçek Arasında Bir Padişah*. İstanbul: 2018.
- And, Metin. *Geleneksel Türk Tiyatrosu: Kukla, Karagöz, Ortaoyunu*. Ankara: 1969.
- Bertin, Jean Marie. "Les Duettistes Du Concert Des Nations". *France Cartoons*, Septembre-Octobre-Novembre 2019, n. 11, 1-3.
- Bertin, Jean Marie, "Derso İle Kelen, Unutulmaz Kelle Avcıları". *Şalom*, Sayı: 100, İstanbul, Mayıs 2020, 104-108.
- Birinci Ali, "Rıza Nur", *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 35. İstanbul: 2008, 65-66.
- COLONIAL WILLIAMSBURG FOUNDATION, *Using and Analyzing Political Cartoons*, Virginia, 2001.
- Çetin, Atilla. "İnönü, Mustafa İsmet". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 22. İstanbul, 2000, 316-319.
- Demm, Eberhard. "Propaganda and Caricature in the First World War". *Journal of Contemporary History*. Sayı: 28, Yıl: 1993, 163-192.
- Derso and Kelen. *Au Banquet des Nations (The League at Lunch)*. Genève: 1937.
- Derso et Kelen. *Les Gardiens de la Paix*, Genève. 1923.
- Gazi Mustafa Kemal (Atatürk). *Nutuk/Söylev*. Cilt: II, Ankara, 1978.
- İnönü, İsmet. *Hatıralar*. Cilt: II. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.
- İnönü İsmet. "İstiklâl Savaşı ve Lozan", *Bellekten*, Cilt: XXXVIII, Sayı:149, Ankara, 1974, 1-30.
- Karacan, Ali Naci. *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1943.
- Karacan, Ali Naci. *Lozan*. İstanbul: Nokta Kitap, 2006.
- Keane, David. "Cartoon Violence and Freedom of Expression". *Human Rights Quarterly*, Yıl: 2008, Vol. 30, n. 4, 845-875.
- Kelen, Emery. *Peace in Their Time, Men Who Led Us in and Out of War, 1914-1945*, New York, 1963.

Kemnitz, Thomas Milton. "The Cartoon as a Historical Source", *The Journal of Interdisciplinary History*, Yıl: 1973, Vol. 4, N. 1, 90.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler. Seha L. Meray, (çev.). Takım: I, Cilt: I, Kitap: I, Ankara, 1969.

Nur, Rıza. *Lozan Hatıraları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991.

Sonyel, Salâhi R. "Lozan'da Türk Diplomasisi, (Eylül 1922-Ağustos 1923)". *Belleten*. Cilt: XXXVIII, Sayı: 149, Ankara, 1974, 41-116.

Susina, Jan. "Keedle, the Great and All You've Ever Wanted to Know About Fascism", *Children's Literature Association Quarterly*, Vol. 46, N. 1, Spring 2021, 100-102.

Şimşir, Bilal. *Lozan Telgrafları, 1922-1923*. Cilt: 1. Ankara: TTK Yayınları, 2019.

Turan, Şerafettin. *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003.

Turan, Şerafettin. "Lozan Antlaşması". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 27, Ankara, 2003, 214-217.

İnternet Kaynakları

"Alois Derso & Emery Kelen", http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_7890423_000/pages/ldpd_7890423_000_00000057.html. Erişim: 21.07.2022.

"Lozan Karikatürleri", <https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-karikaturleri>. Erişim: 25.07.2022.

Cowan Jane, "Essential Readings-ErkkoLecture", November 2018, <https://allegralaboratory.net/essential-readings-erkkolecture/> Erişim: 25.07.2022.

http://www.fdrlibrary.marist.edu/_resources/images/wrb/wrb0012.pdf. Erişim: 26.07.2022.

<https://www.unmultimedia.org/s/photo/detail/140/0140506.html>. Erişim: 20.07.2022.

Güneş İhsan, "Mudanya Mütarekesi", www.ataturkansiklopedisi.gov.tr (Erişim tarihi 18.08.2022)

Istvan Pal. *Muhelymunkak, Egy Felesleges Tiszteletkőr a Hirszerzes Celszemelye: Kelen Imre Karikaturista*, http://epa.oszk.hu/03000/03048/00005/pdf/EPA03048_leveltari_2017_1_047-063.pdf. Erişim: 23.07.2022.

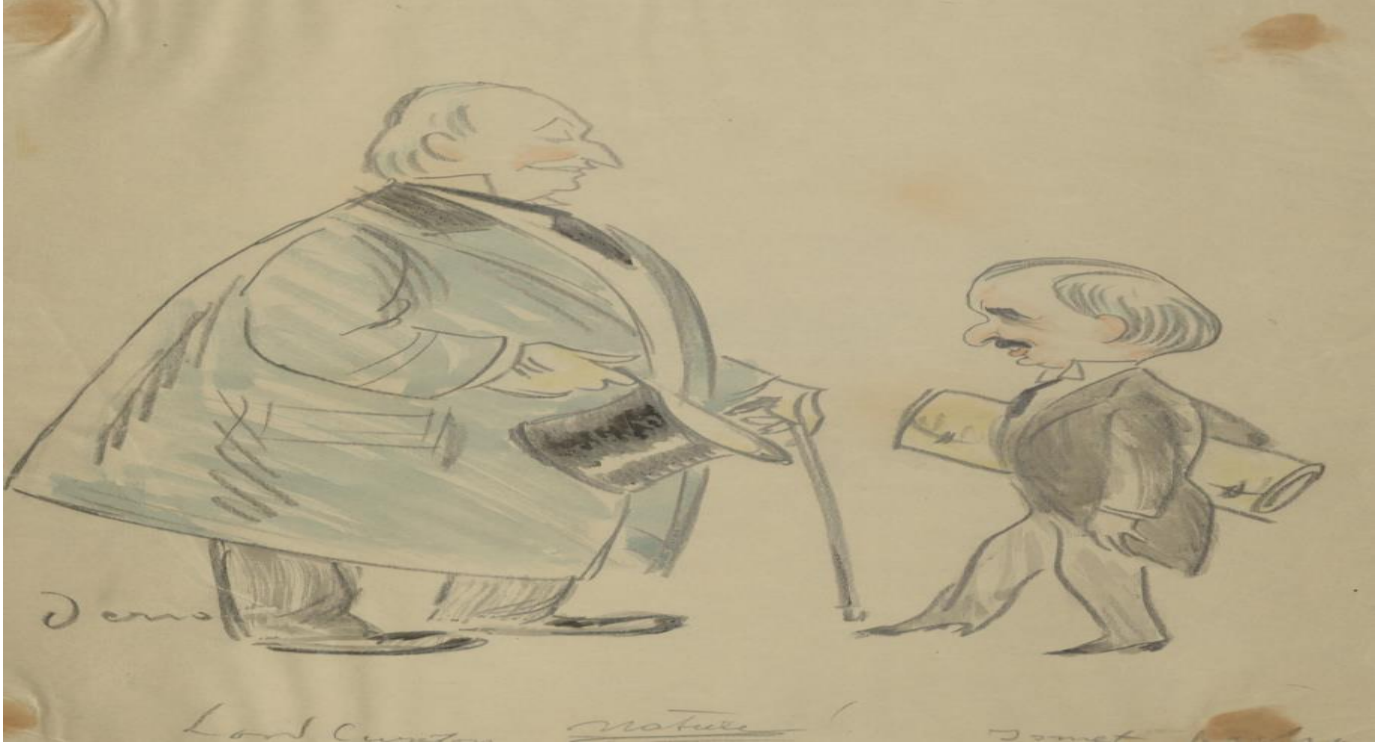
Jean Marie Bertin, "Les Duettistes Du Concert Des Nations"; <https://www.nytimes.com/1964/12/23/archives/aloyusius-derso-cartoonist-dies-drew-diplomats-at-parleys-between.html> ve <https://libraries.mit.edu/150books/2011/03/18/1931>. Erişim: 23.07.2022.

Lakew, Leul. "La Fête de l'Escalade", https://www.academia.edu/37546577/La_F%C3%A0te_de_l'Escalade. Erişim: 24.07.2022.

EKLER

Karikatür 1: Lord Curzon ve İsmet İnönü

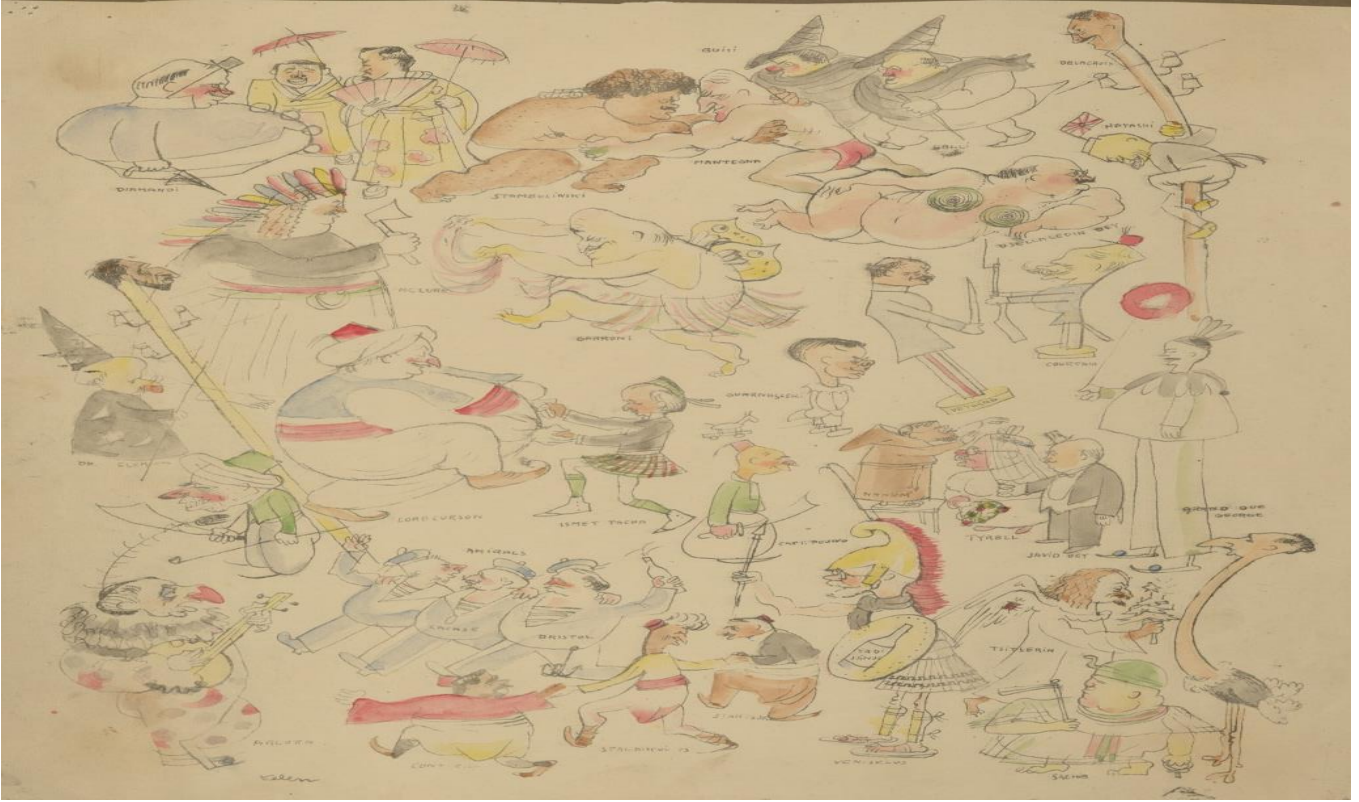

Karikatür 2: Lozan'da Türk Heyeti. En Önde İsmet İnönü ve en arkada Rıza Nur

Karikatür 3: Lozan'da Yer Alan Bütün Heyetler

Karikatür 4: Lord Carnarvon'un ön planda olduğu bir çizim

Karikatür 5: Lozan'da yer alan basın mensupları

Karikatür 6: İsmet Paşa ve Rıza Nur Bey'in yer aldıkları bir çizim

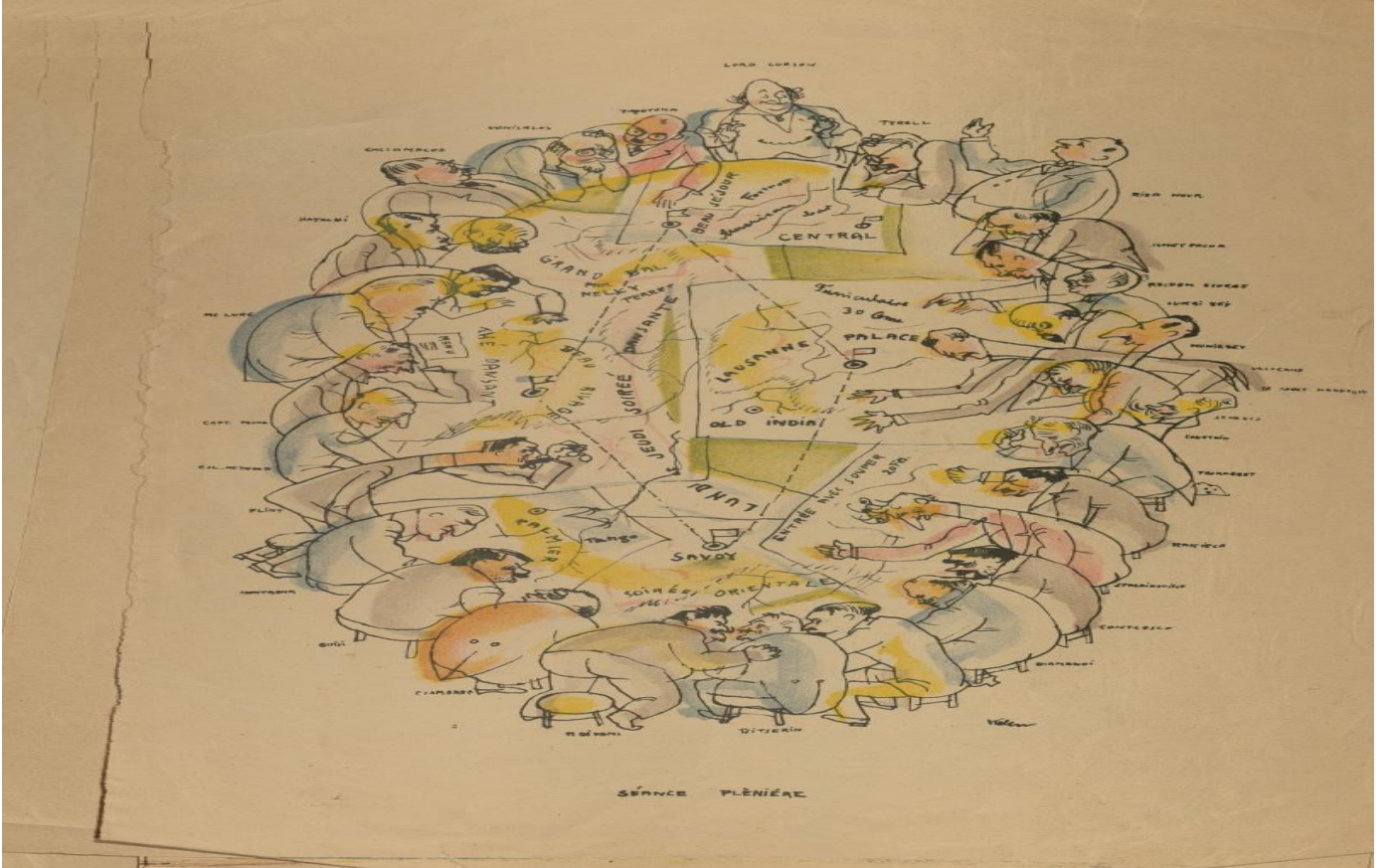

Karikatür 7: Bir eskizden örnek

Karikatür 8: Masa başında toplanmış delegelerin niyetleri hakkında

Karikatür 9: Türk, Rus ve Yugoslav Delegeler

Karikatür 10: Lozan Konferansı imza günü

